

Dołęga, Józef M.

Z zagadnień filozofii nauk ekologicznych

Studia Teologiczne 18, 295-306

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JÓZEF M. DOŁĘGA

Z ZAGADNIEŃ FILOZOFII NAUK EKOLOGICZNYCH

1. Wprowadzenie

W drugiej połowie XX wieku powstało cały szereg nauk ekologicznych, które wymagają przeprowadzenia refleksji epistemologicznej i metodologicznej. Niniejszy artykuł ma na celu zasygnalizowanie problemu i prezentację niektórych nauk ekologicznych. Z problematyki epistemologicznej i metodologicznej akcentujemy w tych naukach przedmiot badań i koncepcje ich uprawiania.

Do zbioru nauk ekologicznych już dzisiaj zaliczamy następujące dyscypliny: ekologię, ekologię człowieka, ekologię społeczną, sozologię, sozotechnikę, sozoekonomię, etykę środowiskową, bioetykę, ekofilozofię, prawodawstwo ekologiczne, ekoteologię, politykę ekologiczną.

2. Nauki ekologiczne

1. **Ekologia** – termin i definicję tej nauki po raz pierwszy podał Ernest Haeckel w 1866 roku. Rozumienie ekologii w ujęciu E. Haeckla (1834-1919) i uściślone przez S. A. Forbesa (1844-1930) w 1895 roku przetrwało do naszych czasów jak podaje Kazimierz A. Dobrowolski¹. Na podstawie tak ujętej nauki biologicznej badającej organizmy flory i fauny w środowiskach biotycznych i abiotycznych powstała w drugiej po-

¹ Por. K. A. Dobrowolski, *Polskie nauki ekologiczne wobec wyzwań globalnych i zadań praktycznych w kraju*, w: *Ziemia domem człowieka*, pod red. J. L. Krakowiaka, BD, Warszawa 1997, 5-14.

łowie XX wieku **ekologia człowieka i ekologia społeczna**². Ekologia człowieka koncentruje się na badaniu wpływu czynników środowiska społecznego i przyrodniczego na organizm ludzki oraz nad możliwościami jego adaptacji do tego środowiska. Natomiast ekologia społeczna bada zjawiska z pogranicza socjologii, geografii i ekologii. W ostatnim dziesięcioleciu XX wieku powstaje pilna potrzeba wyodrębnienia dodatkowej dyscypliny naukowej lub rozwiniętego działu ekologii człowieka, a mianowicie - ekologii rodziny ludzkiej.

2. **Sozologia** - termin ten pochodzi od greckiego słowa "sodzo", które oznacza "ochraniać", "ratować", "pomagać". Został on wprowadzony do polskiego słownika naukowego przez Walerego Goetela³ na początku lat sześćdziesiątych XX wieku. Według niego termin ten oznacza naukę o ochronie przyrody, o ochronie naturalnego środowiska człowieka. Termin "sozologia" został wzbogacony nowymi treściami i tym samym poszerzono jego zakres. Wyrazem tego jest bogata literatura przedmiotowa, a terminu tego używa się - coraz częściej na określenie nauki o ochronie środowiska społeczno-przyrodniczego.

W aspekcie metodologicznym treści nazwy "sozologia" mówi się przede wszystkim o metodach służących do badań przedmiotu tej nauki. Wyróżnia się tutaj metody empiryczne, humanistyczne, filozoficzne i systemowe.

Natomiast w aspekcie przedmiotowym nazwy "sozologia" podkreśla się zagadnienia i problemy wchodzące w zakres naukowych badań sozologicznych. Przykładowo wymienia się tutaj takie problemy i zagadnienia jak:

² Por. T. U m i ń s k i , *Ekologia – środowisko – przyroda*, WsiP, Warszawa 1996, 12-16; H. Wiśniewski i G. Kowalewski, *Ekologia z ochroną i kształtowaniem środowiska*, AG-MEN, Warszawa 1997, 14-18; A. Horst, *Ekologia człowieka*, Warszawa 1976; B. Campbell, *Ekologia człowieka. Historia naszego miejsca w przyrodzie od prehistorii do czasów współczesnych*, tłum. M. A. B i t n e r , WN PWN, Warszawa 1995; D. Kielczewski, *Ekologia społeczna*, UwB, Białystok 1998; K. Ł a s t o w s k i , *Ekologia a filozofia. Od ekologii biologicznej do ekologii jako wiedzy humanistycznej*, w: *Wprowadzenie do filozoficznych problemów ekologii*, pod red. A. P a p u z i ń s k i e g o , WSP, Bydgoszcz 1999, 11-54.

³ W. G o e t e l , *Sozologia - nauka o ochronie przyrody i jej zasobów*, Kosmos A 15(1966)473-482, przedruk, tamże, 21(1972) z. 1, 31-38; *Edukacja ekologiczna wobec współczesności i wyzwań przyszłości*, Przyroda i Człowiek (Zeszyt specjalny) Opole - Pokrzywna 1995; *Człowiek wobec świata*, pod red. Z. Hulla i W. Tulibackiego, PTF i AR-T, Olsztyn 1996; *Ekofilozofia i bioetyka*, pod red. W. Tyburskiego, TOP Kurier, Toruń 1996; *Ekonomia – ekologia - etyka*, pod red. W. Tyburskiego, TOP Kurier, Toruń 1996; por. J. M. D o ł ę g a , *Z zagadnień sozologii*, w: *Z zagadnień filozofii przyrodznawstwa i filozofii przyrody*, pod red. K. Klósaka, t. 4, ATK, Warszawa 1982, 328-327; K. R. Mazurski, *Podstawy sozologii*, SUDETY, Wrocław 1998; J. J a r o ń , *Ekologia, sozologia, ekofilozofia, ekoetyka, ekonomia, proekologiczna. Przegląd zagadnień*, HEIODOR, Warszawa 1997.

- opis faktyczny stanu przyrody w Polsce i świecie;
- określenie obiektów, które zanieczyszczają i niszczą środowisko;
- przeprowadzenie badań technicznych i technologicznych w celu wprowadzania urządzeń oczyszczających i technologii nieuciążliwych dla środowiska;
- badanie wpływu zmienionego środowiska na organizmy żywe i na człowieka;
- tworzenie zabezpieczeń prawnych i administracyjnych w skali krajowej i międzynarodowej w celu realizacji programów ochrony środowiska;
- budzenie świadomości moralnej i etycznej wrażliwej na jakość środowiska przyrodniczego i społecznego;
- szukanie środków zmniejszających zanieczyszczenie środowiska i eliminowanie źródeł jego zanieczyszczeń;
- badanie wpływu środowiska na stan psychiczny człowieka;
- prowadzenie medycznych badań nowych jednostek chorobowych, powstałych pod wpływem zmienionego środowiska;
- zabezpieczenie tak zwanych "czystych" rezerw genetycznych;
- wychowanie - na różnych szczeblach edukacji narodowej - w duchu wrażliwości na wartość środowiska człowieka.

Aspekt zakresowy nazwy "sozologia" obejmuje problemy i zagadnienia dotyczące środowiska przyrodniczego i społecznego, w którym żyje człowiek. A zatem dotyczy to przyrody nieożywionej i ożywionej oraz antroposfery. Wszystkie te obszary rozpatrywane są w aspekcie ochrony naturalnych właściwości poszczególnych obiektów przyrodniczych i ich wpływu na życie i zdrowie człowieka. W aspekcie tym, który jest charakterystyczny dla sozologii, mieszczą się badania naturalnych właściwości obiektów przyrody nieożywionej i ożywionej oraz ich właściwości powstałych pod wpływem działalności człowieka. Badania te dotyczą również nowo powstałych właściwości środowiska i ich wpływu na zdrowie i życie człowieka, a także ich wpływu na kondycję biologiczną innych gatunków żyjących na ziemi.

3. **Sozotechnika**⁴ - termin ten oznacza całość badań naukowo-technicznych i technologicznych związanych z ochroną środowiska oraz z wprowadzaniem do produkcji nowych technologii nie niszczących środowiska lub przynajmniej nieuciążliwych dla tego środowiska.

⁴ Por.: J. Bańka, *Zarys filozofii techniki*, UŚ, Katowice 1981; A. Kiepas, *Moralne wyzwania nauki i techniki*, Warsgraf, Katowice – Warszawa 1992; J. Szymański, *Technika a eksperymentalne sprawdzanie praw nauki*, WAW, Poznań 1994; *Człowiek – technika – środowisko. Człowiek współczesny wobec wyzwań końca wieku*, red. naukowy, A. Kiepas, UŚ, Katowice 1999.

4. **Sozoekonomia**⁵ - (czasem nosi nazwę ekoekonomia) dział ekonomii zajmujący się kosztami produkcji wraz z nakładami na ochronę środowiska, mieści się to w tak zwanym rachunku sozoekonomicznym przedsiębiorstwa, lub jednostki administracyjnej państwa.

5. **Etyka środowiskowa**⁶ - (inne nazwy, to: etyka ekologiczna, eketyka) wyrażenie to w środowiskach naukowych w Polsce zaczyna się utrwalać na oznaczenie nauki zajmującej się zasadami i normami postępowania człowieka wobec środowiska przyrodniczego (biotycznego i abiotycznego) i społecznego. Wyróżnia się w niej kilka orientacji, a mianowicie:

- holistyczną odmianę etyki środowiskowej,
- biocentrycznie zorientowaną etykę środowiskową,
- etykę ochrony zwierząt,
- antropocentryczną odmianę etyki środowiskowej.

Etyka środowiskowa jest w ciągłym rozwoju i pojawiają się coraz to nowe orientacje związane z kierunkami filozoficznymi lub religiami albo z określonym światopoglądem.

6. **Bioetyka**⁷ – jest określona przez Tadeusza Ślipko jako "dział filozoficznej etyki szczegółowej, która ma ustalić oceny i normy (reguły) moralne ważne w dziedzinie działań (aktów ludzkich) polegających na ingerencji w granicznych sytuacjach związanych z zapoczątkowaniem życia, jego trwaniem i śmiercią". Nowa dziedzina wiedzy ludzkiej skupiona nad możliwościami zastosowań zdobyczy nauki w różnych dzie-

⁵ *Problemy sozologiczne aglomeracji miejsko-przemysłowych. Wybrane zagadnienia*, pod red. Z. Małeckiego, KIS-PAN, Biuletyn (1993) nr 1; *Problemy sozologiczne aglomeracji miejsko-przemysłowych*. Huta im. Tadeusza Sendzimira, pod red. Z. Małeckiego, KIS-PAN, Biuletyn (1994) nr 1; J. T. W i m p e n n y, *Wartość środowiska. Metody wyceny ekonomicznej*, tłum. K. Kafel, I. Szymaniak, PWE, Warszawa 1995; *Podjęmowanie inwestycji proekologicznych i źródła ich finansowania*, pod red. B. Poskrobki, PB, Białystok 1995; *Ekonomia – ekologia – etyka*, pod red. W. Tyburskiego, IF UMK, Toruń 1996; *Ekonomiczna wycena środowiska przyrodniczego*, pod red. G. Andersona i J. Śleszyńskiego, WeiŚŚ, Białystok 1996.

⁶ Por.: W. T y b u r s k i, *Etyka i ekologia*, PKE, Toruń 1995; Z. Piątek, *Etyka środowiskowa. Nowe spojrzenie na miejsce człowieka w przyrodzie*, IF UJ, Kraków 1998; *Etyka środowiskowa. Teoretyczne i praktyczne implikacje*, pod red. W. Tyburski, IF UMK i PKE, Toruń 1998; A. Pawłowski, *Odpowiedzialność za przyrodę*, WPL, Lublin 1999; J. Łukomski, *Próba zbudowania chrześcijańskiej etyki środowiska naturalnego*, Radom 1998; W. T y b u r s k i, *Główne kierunki i zasady etyki środowiskowej*, w: *Wprowadzenie do filozoficznych problemów ekologii*, dz. cyt., 97-132.

⁷ Por. T. Ś l i p k o, *Granice życia. Dylematy współczesnej bioetyki*, ATK, Warszawa 1988; W. Bołoz, *Życie w ludzkich rękach – podstawowe zagadnienia bioetyczne*, ATK i ADAM, Warszawa 1997.

dzinach życia ludzkiego, warunków początkowych, rozwoju, trwania i kresu z trwałą refleksją etyczną nad tą działalnością człowieka.

7. **Prawodawstwo ekologiczne**⁸ - pod tym wyrażeniem rozumie się procesy tworzenia prawa ochrony środowiska, a więc wszystkich jego aspektów, to znaczy prawo ochrony atmosfery, hydrosfery, litosfery, kosmosfery, biosfery i również antroposfery – zwłaszcza niektórych jej części składowych oraz jego wdrażania i egzekwowania.

8. **Ekofilozofia** - jako nowa nauka filozoficzna, ma już bogaty system koncepcji. W tym miejscu nie dokonujemy szczegółowej analizy poszczególnych koncepcji ekofilozofii, a tylko prezentujemy ich rejestr i krótką charakterystykę.

8. 1. **Ekofilozofia jako filozofia ekologii**⁹ - wyrażenie "filozofia ekologii" w podstawowym znaczeniu funkcjonuje w filozofii nauki i oznacza teorię i metodologię ekologii. W ostatnich dziesiątkach lat XX wieku wyrażenie to zawiera w swojej treści i zakresie wiele elementów z szeroko rozumianych zagadnień filozoficznych i ochrony środowiska. Przykładem takich ujęć są prace Zbigniewa Hulla.

8. 2. **Ekofilozofia jako ekologia człowieka**¹⁰ - wyrażenie "ekologia człowieka" zastosowane przez Napoleona Wolańskiego do określenia syntezy wyników badań naukowych z zakresu antropologii przyrodniczej, ekologii i nauk medycznych. W ujęciu tym jest duży zakres zagadnień i refleksji antropologicznych o charakterze filozoficznym.

⁸ Por.: Por.: R. P a c z u s k i , *Prawo ochrony środowiska. Stan prawny na dzień 30 czerwca 1994*, OWBranta, Bydgoszcz 1994; L. Ł u k a s z u k , *Międzynarodowe prawo morza*, WN Scholar, Warszawa 1997; D. Kielczewski, *Mechanizmy rozwoju prawa ochrony środowiska*, UwB, Białystok 1998; *Prawa człowieka w państwie ekologicznym*, pod red. R. Sobański, WATK, Warszawa 1998.

⁹ Z. H u l l , *Filozofia ekologii jako nowa dziedzina filozofowania*, w: *Filozofia i bioetyka*. Materiały VI Polskiego Zjazdu Filozoficznego w Toruniu 5-9 września 1995 r., Sekcja Bioetyki i ekofilozofii, pod red. W. Tyburskiego, TOP Kurier, Toruń 1996, 9-29; por. A. P a p u z i ń s k i , *Metafizyczne dziedzictwo nauki jako problem filozofii ekologii*, w: *Ekofilozofia i bioetyka*, 29-42; *Problemy filozofii ekologii*, w: *Wprowadzenie do filozoficznych problemów ekologii*, pod red. A. Papuzińskiego, WSP, Bydgoszcz 1999, 55-96.

¹⁰ N. W o l a ń s k i , *Glossary of terms for human ecology*, Warsaw 1990; *Czynniki rozwoju człowieka. Wstęp do ekologii człowieka*, pod red. N. Wolański, PWN, Warszawa 1972; A. H o r s t , *Ekologia człowieka*, PWN, Warszawa 1976; *Ekologia człowieka. Historia współczesności*, pod red. B. Kuznicka, IHN PAN, Warszawa 1995; N. W o l a ń s k i , *Nowoczesność jako sprawność w przystosowaniu człowieka do środowiska*, "Prakseologia" (1992) Nr 1-2, 105-127.

8. 3. Ekofilozofia jako ekologia humanistyczna¹¹ - w zapowiedzi Stanisława Zięby - ma prowadzić badania naukowe nad życiem człowieka w jego aspekcie specyficznie ludzkim i osobowym.

8. 4. Ekofilozofia jako ekologia głęboka¹² - koncepcja ta zawiera zagadnienia filozoficzne nie tylko w założeniach, ale również w rozwiązaniach problemów szczegółowych związanych z kryzysem i katastrofami ekologicznymi oraz z kryzysem moralnym człowieka.

8. 5. Ekofilozofia jako filozofia ekologiczna¹³ - wyrażenie wprowadzone przez Henryka Skolimowskiego, w zestawieniu z takim wyrażeniem, jak "filozofia logiczna", które już funkcjonuje w słowniku naukowym, może z biegiem czasu uprawomocnić się w języku filozoficznym.

8. 6. Ekofilozofia jako ekozofia T¹⁴ - jest budowana na filozofii związanej z kierunkami panteistycznymi - zarówno historycznymi, jak i współczesnymi oraz o założenia ekologii głębokiej.

8. 7. Ekofilozofia jako filozofia kryzysu ekologicznego¹⁵ - orientacja ta dotyczy przede wszystkim zagadnień etycznych, prawnych, politycznych i ekonomicznych związanych z kryzysem ekologicznym oraz ekologii jako nowego paradygmatu polityki.

¹¹ Por. S. Zieba, *Ku ekologii humanistycznej*, "Człowiek i Przyroda" (1994) Nr 1, 7-13; *Humanizm ekologiczny*, vol. 1: *Jakiej filozofii potrzebuje ekologia, ochrona przyrody a ochrona człowieka*, pod red. L. Pawłowskiego i S. Zięby, WU PL, Lublin 1992; W. Tyburski, *Pojednać się z Ziemią. W kręgu zagadnień humanizmu ekologicznego*, IPIR, Toruń 1993; *Humanizm ekologiczny*, vol. 4B: *Technika szansa czy zagrożeniem (aspekty techniczne)*, pod red. Iwo Pollo i Z. M. Kozaka, WU PL, Lublin 1996; S. Zieba, *Natura i człowiek w ekologii humanistycznej*, ZECKUL, Lublin 1998..

¹² B. Devall, G. Sessions: *Ekologia głęboka. Życie w przekonaniu, iż Natura coś znaczy*, tłum. E. Margielewicz, Pusty Obłok, Warszawa 1994; R. Bzdak, *Problem możliwości teoretycznego uzasadnienia głębokiej ekologii*, w: *Człowiek i środowisko...*, 91-96; A. Synowiecki, *Człowiek - z ziemi wzięty*, "Człowiek i Przyroda" (1994) Nr 1, 41-92; K. Waloszczyk, *Kryzys ekologiczny w świetle ekofilozofii*, WPL, Łódź 1996, 228-241.

¹³ Por.: H. Skolimowski, *Filozofia żyjąca. Ekofilozofia jako drzewo życia*, Pusty Obłok, Warszawa 1992; D. Kielczewski, *Wybrane nurty filozofii ekologicznej*, WFUW, Białystok 1993, 5 -32; K. Waloszczyk, *Kryzys ekologiczny w świetle ekofilozofii*, WPL, Łódź 1996, 207-228; H. Skolimowski, *Medytacje*, Astrum, Wrocław 1991; H. Skolimowski, *Wizje Nowego Milenium*, Kraków 1999.

¹⁴ Por. B. Devall, G. Sessions, *Ekologia głęboka*, 289-293; M. Ryszkiewicz, *Matka Ziemia w przyjaznym kosmosie. Gaja i zasada antropiczna w dziejach myśli przyrodniczej*, WN PWN, Warszawa 1994.

¹⁵ Por. Ed Phillips, *Crisis in Atmosphere: The greenhouse factor*, D. B. Clark and Co. Phoenix 1990; V. Hosle, *Philosophie der ökologischen Krise*, C. H. Beck, München 1994; Z. Piątek, *Filozoficzne korzenie kryzysu środowiskowego*, w: *Człowiek i środowisko...*, 43-50.

8. 8. Ekofilozofia jako ujęcie systemowo-informacyjne ekorozwoju¹⁶ - ujęcie to zawarte w pracach Lesława Michnowskiego znajduje uzasadnienie w prognozach rozwoju człowieka i o założenia zrównoważonego ekorozwoju.

8. 9. Ekofilozofia jako ekologia uniwersalistyczna¹⁷ - pojawia się w kontekście ujęć filozofii uniwersalistycznej, a inaczej mówiąc uniwersalizmu, jako metafizologii, prezentowanej w Polsce między innymi w pracach Janusza Kuczyńskiego.

8. 10. Ekofilozofia jako praktyczna filozofia przyrody¹⁸ - ujęcie to akcentuje zagadnienia przede wszystkim praktyczne i bioetyczne związane z kryzysem ekologicznym. Koncepcja ta prezentowana jest w literaturze przedmiotowej w Polsce jest prezentowana między innymi przez Zbigniewa Łapko i Annę Lemańską.

8. 11. Ekofilozofia jako część filozofii przyrody¹⁹ - koncepcja ta jest związana z ujęciem filozofii przyrody orientacji arystotelesowsko-tomistycznej, gdzie już wyróżnia się filozofię przyrody nieożywioną (kosmofilozofię) i filozofię przyrody ożywionej (biofilozofię) oraz filozofię środowiska społeczno-przyrodniczego (ekofilozofię).

8. 12. Ekofilozofia jako kulturalistyczna filozofia ekologii reprezentowana w Polsce przez Andrzeja Papuzińskiego²⁰.

8. 13. Ekofilozofia jako environmentalizm²¹ – proponowana przez Wiesława Sztumskiego z Instytutu Filozofii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

¹⁶ L. M i c h n o w s k i , *Jak żyć? Ekorozwój albo...*, WEiS, Białystok [brw]; *Ekorozwój szansa przetrwania cywilizacji*. Materiały z konferencji PKE, pod red. B. Zaufal, M. Bialeckiej, t. 3, WAG-H, Kraków 1986; L. M i c h n o w s k i , *Czy regres człowieczeństwa?* LTN, Warszawa 1999.

¹⁷ Por. J. K u c z y ń s k i , *Udomowienie Ziemi. Interpretacja Leszka Kołakowskiego projektu metanoi*, w: *Ziemia naszym domem*, pod red. J. Kuczyńskiego, CU UW, Warszawa 1996, 155–178; por. J. K u c z y ń s k i , *Wstęp do uniwersalizmu, t. 1: Ogrodnicy świata*, BD, Warszawa 1998; t. 2: *Młodość Europy i wieczność Polski*, BD, Warszawa 1999.

¹⁸ Por. Z. Łepko, *Ku ekofilozofii*, "Studia Philosophiae Christianae" 30(1994) Nr 1, 21-34; tenże, *Ekofilozofia jako praktyczna filozofia przyrody*, w: *Człowiek i środowisko...*, 37-42; A. L e m a ń s k a , *Praktyczna filozofia przyrody alternatywa klasycznej filozofii przyrody*, "Studia Philosophiae Christianae" 33(1997) Nr 1, 133-138.

¹⁹ Por. J. M. D o ł ę g a , *W kierunku ekofilozofii*, w: *Ekofilozofia i bioetyka*, 19-25.

²⁰ Por.: A. P a p u z i ń s k i , *Życie – nauka – ekologia. Prolegomena do kulturalistycznej filozofii ekologii*, WSP, Bydgoszcz 1998.

²¹ Por.: W. S z t u m s k i , *Environmentalizm i cywilizacja życia*, UŚ, Katowice 1997.

8. 14. Ekofilozofia jako samodzielna nauka filozoficzna²² - o wyraźnym określonym statusie epistemologicznym i metodologicznym.

W powstających naukach podstawowym zagadnieniem jest wypracowanie statusu epistemologicznego i metodologicznego oraz struktury zagadnień merytorycznych stanowiących pewną zwartą logiczną całość. W tym miejscu pomijamy szczegółowe analizy zagadnień metateoretycznych, a jedynie zwróci się uwagę Czytelnika na przedmiot badań ekofilozofii.

Każda nauka ma swoją prehistorię. Podobnie i ekofilozofia ma już swoją prehistorię, a mianowicie wszyscy uczeni zajmujący się zagrożeniami i ochroną środowiska społeczno-przyrodniczego, a zwłaszcza autorzy przytoczonych powyżej koncepcji tej nauki, są prekursorami ekofilozofii. Prace i publikacje tych autorów stanowią już historię nauki, która jeszcze nie istnieje w słownikach i encyklopediach - ekofilozofii.

Biorąc pod uwagę aktualny stan badań naukowych z zakresu ekofilozofii, nie sposób dzisiaj określić definitywnie przedmiotu badań tej nauki. Jednak na podstawie istniejącej literatury i toczących się dyskusji na różnych sympozjach i konferencjach naukowych, można przyjąć robocze określenia przedmiotu ekofilozofii: przedmiotem badań ekofilozofii jest istota i natura środowiska społeczno-przyrodniczego, jego właściwości ilościowe i jakościowe oraz dwustronne związki przyczynowe między antroposferą a środowiskiem (nie tylko biosferą).

W nurcie określonego myślenia filozoficznego poznanie z zakresu ekofilozofii zmierzałoby do poznania środowiska realnie i faktycznie istniejącego; do poznania w aspektach koniecznościowych i przyczynowych, a nie tylko przygodnych; do uzyskiwania uzasadnień tez ekofilozoficznych racjami logicznymi, ontycznymi, realnymi i przyczynowymi²³. Inaczej mówiąc: ekofilozofia jest nauką o systemowym ujęciu problematyki filozoficznej środowiska społeczno-przyrodniczego.

Zasadniczym źródłem informacji o środowisku są różne nauki szczegółowe, a szczególnie ekologia i sozologia. Wydobycie problematyki filozoficznej z naukowego obrazu środowiska społeczno-przyrodniczego i kulturowego należy między innymi do zadań ekofilozofii.

²² Por. J. M. Dołęga, *Z zagadnień metateoretycznych i merytorycznych ekofilozofii*, *Studia Philosophiae Christianae* 32(1996) Nr 1, 270-278; J. M. Dołęga, *Ekologia w teologii i filozofii chrześcijańskiej*, w: *Wprowadzenie do filozoficznych problemów ekologii*, pod red. A. Papuzińskiego, WSP, Bydgoszcz 1999, 133-163; J. M. Dołęga, *Problematyka ochrony środowiska społeczno-przyrodniczego w sozologii i ekofilozofii*, w: *Ochrona środowiska w filozofii i teologii*, pod red. J. M. Dołęgi i J. W. Czartoszewski, WATK, Warszawa 1999, 10-26.

²³ Por. K. Klósak, *Z teorii i metodologii filozofii przyrody*, KSW, Poznań 1980, 46-49, 105, 113; J. M. Dołęga, *Stosunek ruchu do materii w ujęciu klasycznej filozofii przyrody*, ATK, Warszawa 1986, 29-30.

Z zagadnień metateoretycznych ekofilozofii wymieniamy tylko te, które stanowią zasadniczą strukturę przedmiotową tej nauki. Do niej należy problematyka ogólnofilozoficzna, antropologiczna, aksjologiczna i edukacyjna dotycząca środowiska społeczno-przyrodniczego łącznie ze środowiskiem kulturowym.

Ogólnofilozoficzna problematyka ekofilozofii²⁴ dotyczy istoty i natury środowiska społeczno-przyrodniczego, jego właściwości ilościowych i jakościowych, zmian zachodzących w tych właściwościach oraz związków przyczynowych między antroposferą a biosferą. Chodzi tutaj przede wszystkim o zdanie sprawy z aktualnego stanu środowiska, źródeł zmian zachodzących w tym środowisku, jego wpływu na życie i zdrowie człowieka, jak również szukanie podstaw filozoficznych ochrony tego środowiska. Podstawą do prowadzenia badań w tym zakresie są dane z przyrodniczych nauk szczegółowych i antropologicznych. Podejmowana problematyka ogólnofilozoficzna w ekofilozofii i próby jej rozwiązania są oparte w sensie metodologicznym o tak zwany naukowy obraz świata, w tym przypadku chodzi przede wszystkim o naukowy obraz środowiska społeczno-przyrodniczego.

Antropologiczna problematyka ekofilozofii²⁵ dotyczy przede wszystkim zagadnień filozoficznych związanych z demografią, ontogenezą, antropopresją, migracją oraz z strukturalnymi elementami antroposfery, do których zalicza się przede wszystkim naukę, technikę i technologię, sztukę i religię. Punktem wyjścia do tego rodzaju badań są dane z antropologii przyrodniczej, filozoficznej, społecznej i kulturowej oraz z ekologii człowieka, sozotechniki, religiologii, filozofii i historii nauki, historii i filozofii kultury. Podejmowana filozoficzna problematyka antropologiczna w ekofilozofii oraz sposoby jej rozwiązywania zależy od przyjmowanych przez autorów systemów filozoficznych.

Aksjologiczna problematyka ekofilozofii²⁶ występuje przy wartościowaniu życia, zdrowia człowieka, środowiska. Podstawy wartości-

²⁴ Por. S. Z i ę b a , *Życie w aspekcie ekologicznym*, "Człowiek i przyroda" (1995) Nr 2, 5-21; J. D ę b o w s k i , *Filozoficzne źródła refleksji ekofilozoficznych*, WSP, Olsztyn 1996.

²⁵ Por. N. W o l a ń s k i , *Rozwój biologiczny człowieka*, cz. 1 i 2, wyd. 6, PWN, Warszawa 1986; S. Kowalczyk, *Zarys filozofii człowieka*, WD, Sandomierz 1990; *Człowiek – osoba – pleć*, pod red. M. Wójcik, IsnR ATK, Warszawa 1998.

²⁶ Por. K. K l o s k o w s k i , *O naczelnym zasadzie etycznej relacji człowiek - środowisko*, w: *Człowiek i środowisko...*, 107-112; W. T y b u r s k i , *Etyka środowiskowa a paradygmat antropocentryzmu*, w: *Ekofilozofia i bioetyka*, 65-72; Z. P i ą t e k , *Dylematy etyki środowiskowej*, w: *Ekofilozofia i bioetyka*, 43-64. Ponadto por. 16 artykułów w pracy zbiorowej na temat: *Ekonomia, ekologia, etyka*, pod red. W. Tyburski, IFUMK, Toruń 1996; J. Ł u k o m s k i , *Próba zbudowania chrześcijańskiej etyki środowiska naturalnego*, WDR, Radom 1998.

wania wypracowywane są w aksjologii lub filozofii bytu. W ramach naszej koncepcji ekofilozofii życie oraz życie i zdrowie człowieka ujmujemy jako wartości najwyższe, ale nie absolutne. Natomiast środowisko społeczno-przyrodnicze traktuje się jako wartość podstawową i dobro wspólne. Podstawą takich analiz w tym przypadku jest aksjologia lub filozofia bytu, które są podstawą wypracowania etyki ogólnej oraz etyki środowiskowej, bioetyki i prawodawstwa ekologicznego. Wydaje się, że wiedza naukowa związana ze środowiskiem społeczno-przyrodniczym oraz wypracowana i akceptowana etyka środowiskowa mogą stać się podstawą dla ekorozwoju.

Edukacyjna problematyka ekofilozofii²⁷ dotyczy przede wszystkim podstaw filozoficznych wychowania proekologicznego, a ściślej mówiąc wychowania sozologicznego w rodzinie, w szkole, w masmediach, w organizacjach społecznych, religiach oraz w ogólnej edukacji narodowej. Kształtowanie świadomości wrażliwej na wartość środowiska społeczno-przyrodniczego zależy również od programów nauczania w przedszkolach, szkołach podstawowych, średnich i na uczelniach wyższych oraz od powszechnej edukacji ekologicznej dorosłych. Ponadto jest to zadanie dla wszystkich zdających sprawę z jakości aktualnego środowiska i jego wpływu na życie na naszej planecie oraz z jego wpływu na życie i zdrowie człowieka w naszej Ojczyźnie, jak i na całym świecie. Jest to zadanie nie tylko dla filozofów - jak pisze M. Barnier²⁸ - ale dla wszystkich mających wpływ na świadomość społeczną w Polsce i w świecie.

²⁷ Por. *Materiały II Ogólnopolskiej Konferencji Ochrona środowiska w nauczaniu i wychowaniu*, pod red. M. R. Dudzińskiej i L. Pawłowskiego, WU PL, Lublin 1993; *Chronić by przetrwać*, pod red. C. Napiórkowskiego i W. Koca, WOF, Niepokalanów 1992; *Edukacja ekologiczna wobec współczesności i wyzwań przyszłości*, Przyroda i Człowiek Zeszyt Specjalny, Opole - Pokrzywna 1995; *Edukacja środowiskowa. Agenda 21 - realizacja zadań edukacyjnych*, pod red. D. Cichy, IBE, Warszawa 1997; *Problemy dydaktyki i wychowania w Akademii Rolniczej w Poznaniu*, 14: *Edukacja i świadomość ekologiczna*, ARP, Poznań '997; I. Fudali, *Ekologiczne wyzwania regionalnych programów edukacji środowiskowej*, PKE, Kielce 1997; J. F r a t c z a k , *Świadomość ekologiczna dzieci, młodzieży i dorosłych w aspekcie edukacji szkolnej i nieszkolnej*, WSP, Bydgoszcz 1995; J. M. D o ł ę g a , *Znaczenie sozologii i ekofilozofii w systemie edukacji ekologicznej*, w: *Hipoteza ekologii ekologicznej*, pod. Red. J.L. Krakowiak, J. M. Dołęga, BD, Warszawa 1999, 53-65.

²⁸ M. B a r n i e r , *Atlas wielkich zagrożeń*, tłum. M. Jarosiewicz, WN-T, Warszawa 1995, 9.

9. **Ekoteologia**²⁹ - postulowana nauka teologiczna zbierająca w całość już opracowane szczegółowe zagadnienia ekologiczne związane z teologią, a mianowicie: grzech ekologiczny, ekologiczny rachunek sumienia, zagadnienie zbawienia świata, problem moralności ekologicznej, zagadnienie charakterystyki metateoretycznej ekoteologii, i inne.

10. **Polityka ekologiczna**³⁰ - wyrażenie to oznacza badania naukowe, które dotyczą większych przedziałów czasowych i terytorialnych. W badaniach tych należałoby uwzględnić czas przynajmniej kilku pokoleń, a terytorium - region, kontynent lub całą planetę Ziemię z jej najbliższym otoczeniem kosmicznym. Badania nad świadomością ekologiczną społeczeństwa oraz wdrażanie prawa ekologicznego staje się przedmiotem badań i zainteresowań wielu polityków – naukowców.

3. Podsumowanie

W zakończeniu chciałbym wyrazić nadzieję, że dyskusja wokół statusu epistemologiczno-metodologicznego nauk związanych z ochroną środowiska społeczno-przyrodniczego przyczyni się do budowania w szerszym znaczeniu świadomości ekologicznej społeczeństwa polskiego. Pozwoli wypracować bardziej precyzyjne określenia przedmiotu badań poszczególnych nauk ekologicznych oraz dopracować poszczególne metody badawcze w różnych aspektach: empirycznym, przyrodniczym, humanistycznym i filozoficznym. Ponadto przyczyni się do dopracowania podstawowych zagadnień epistemologicznych i metodologicznych w grupie tych nauk, czyli całej metateorii nauk ekologicznych.

²⁹ Por.: M. O z o r o w s k i , *W kierunku ekoteologii*, w: *Ochrona środowiska w filozofii i teologii*, pod red. J. M. Dołęgi i J. W. Czrtośzewskiego, ATK, Warszawa 1999, 252-256; S. Urbański, *Mistyka ekologii ducha ludzkiego*, tamże, 203-221; J. B a j d a , *Grzech ekologiczny*, tamże, 222-242; J. W. C z r t o s z e w s k i , *Ekologiczne rachunki sumienia*, tamże, 243-251; M. O z o r o w s k i , *Kościół a ekologia*, tamże, 281-283; A. Skowroński, *"Kwestia ekologiczna" w nauczaniu Jana Pawła II*, tamże, 284-281; Z. Ś w i e r c z e k , *Ekologia – Kościół i Św. Franciszek*, WSDOO.F, Kraków 1990; J. G r z e s i c a , *Ochrona środowiska naturalnego człowieka*, KSJ, Katowice 1993; A. L. S z a f r a Ń s k i , *Chrześcijańskie podstawy ekologii*, ZEC KUL, Lublin 1993; P. K ę d z i e r s k i , *Kościół i ekologia*, WSD, Rzeszów 1997.

³⁰ Por.: S. K o z ł o w s k i , *W drodze do ekorozwoju*, WN PWN, Warszawa 1997, 187-209; *Zasady ekopolityki w rozwoju obszarów wiejskich*, pod red. L. Ryszkowski i S. Bałazy, ZBŚRiL PAN, Poznań 1995; H. L i s i c k a , *Organizacje ekologiczne w polskich systemach politycznych*, Wrocław 1997; *Świadomość ekologiczna i społeczne ruchy "Zielonych" w Polsce*, pod red. W. Micowskiego i przy współpracy P. Glińskiego, IFiS Pan, Warszawa 1999.

FROM PHILOSOPHY OF ECOLOGICAL SCIENCES

Summary

In relationship with all the time staying threats and with ecological disasters exists all the time it is necessary leaderships of scientific researches relating these of occurrences and of processes reaching in environmental social sciences, which one should belongs epistemology and methodology. Present article undertakes this problem in minimum - range, pointing on object of researches and idea of some ecological sciences, and namely: of ecology, sozology, sozotechnics, sozoecomy, environmental ethices, bioethics, ekophilosophy, legislations ecological, ekothology, ecological policies.